وانەکان لەسەر پۆپۆلیزم و دیموکراسی.. نووسینی: ئەکە ئەرنادا.. وەرگێڕانی: گۆران عەبدوڵڵا

لەگەڵ دەستبەکاربوونی دۆناڵد ترامپ و گەڕانەوەی وەک سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، کاریگەری سیاسی وەک خاڵێکی سەرەکی گفتوگۆکانی جیهانی لەسەر دیموکراسی دەمێنێتەوە. هەڵبژاردنەوەی دووبارەی ترامپ تەنها ڕەنگدانەوەی بێزاری دەنگدەران نییە؛ بەڵکوو ئاماژەیە بە کێشە قووڵترەکانی بەڕێوەبردنی دونیای ئەمڕۆ دەکات.

لەکچوونەکانی نێوان سەرهەڵدانەوەی ترامپ و نموونە مێژووییەکانی پۆپۆلیزم، وەک گەیشتنی لویس بۆناپارت Louis Bonaparte بۆ دەسەڵات، ڕوانگەیەکی سەرنجڕاکێشمان نیشاندەدات. کارە مارکس بە شێوەیەکی گاڵتەئامێزانە ناوبانگی بۆناپارتی وەک کەسێکی "شێواو و بێتوانا" وەسفکرد، سەرکێشی و کەموکوڕییەکانی خۆی لە پشت "دەمامکی مەرگی ئاسنینی ناپلیۆن" دەشاردەوە. لە "هەژدەی برۆمێری لویس بۆناپارت"دا، مارکس وردەکاری ئەوەی خستەڕوو کە چۆن بارودۆخی کۆمەڵایەتی و ململانێی چینایەتی ڕێگەیان بە گەیشتنی کەسانی نەگونجاو بە دەسەڵات خۆشکرد. ئەم دینامیکییەتە، وەک پیتەر وین-براون Peter Winn-Brown لە "گەڕانەوەی دووەم: بەشی یەکەم – زیندووبوونەوە" دەیخاتەڕوو، هاوشێوەی سەرهەڵدانەوەی ترامپە.

وەک ئەوەی وین براون جەختی لەسەر دەکاتەوە، توانای ترامپە لە ئیستغلالکردنی ناڕەزایەتییە کەلتووری و ئابوورییەکان. ئەم چیرۆکەی قوربانی بوون و پاخیبوون دژی چینی باڵادەست هاوشێوەی ئەو ڕەوتانەیە لە باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، بەتایبەتی ئەندەنووسیا، کە لەوێ وتاری پۆپۆلیستی بە شێوەیەکی بەرچاو شێوە و شکڵی داوە بە هەڵمەتەکانی هەڵبژاردن.

هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەندەنووسیا لە ساڵی ٢٠١٩ دینامیکییەتێکی هاوشێوەی دەرخست. کاندیدەکان وەک پرابۆ سوبیانتۆ بانگەشەی پۆپۆلیستییان بەکارهێنا بۆ کۆکردنەوەی پشتگیری، تەرکیزیان لەسەر

سیاسەتی ئابووری نەتەوەیی و ڕەخنەگرتن لە کاریگەری بیانی کرد. ئەم پەیامانە بە قووڵی لەگەڵ دەنگدەرانی بێ هیوابوو لە نایەکسانی ئابووری دەنگی دایەوە. ئەم هاوتەریبییانە ئەوە دەردەخەن کە چۆن پۆپۆلیزم، چ لە ویلایەتە یەکگرتووەکان یان لە ئەندەنووسیا، بە کەڵک وەرگرتن لە نائارامییە کەلتووری و ناڕەزایەتییە ئابوورییەکان گەشە دەکات.

هەوڵەکان بۆ ناڕەوا کردنی ڕابەرە پۆپۆلیستەکان زۆرجار ئەنجامی نەخوازراوی هەیە، وەک مارکس لە ڕەخنەکەی لە ڕکابەرەکانی بۆناپارت تێبینی کرد. کەسایەتییەکان وەک ڤیکتۆر هیوگۆ و پییەرجۆزێف پرۆدۆن، بە هەوڵدان بۆ کەمنیشاندانی بۆناپارت، بە شێوەیەکی نەخوازراو پێگەیان بەهێز کرد. وین براون ئاماژە بە دینامیکێکی هاوشێوە لە سیاسەتی مۆدێرندا دەکات، کە تێیدا هەوڵەکان بۆ لابردنی ترامپ چیرۆکەکەی وەک قوربانی زوڵمی چینی باڵادەست بەهێزتر دەکات. ئەمە ئەو پێویستییە ستراتیجییە دەردەخات کەدەبێت هۆکارە بنەڕەتییەکانی ناڕەزایەتی خەڵک چارەسەربکرێت نەوەک تەرکیزکردن لەسەر ڕابەرە تاکەکەسییەکان.

وین براون ڕەخنە لە شکستی پارتی دیموکرات دەگرێت لە پەیوەندیکردن لەگەڵ دەنگدەرانی چینی کرێکار، خاڵێک کە لە سیاسەتی ئەندەنووسیاش دووبارە دەبێتەوە. کاندیدە پێشکەوتنخوازەکان لە ئەندەنووسیا زۆرجار کێشەیان هەیە لە پەیوەندیکردن لەگەڵ کۆمەڵگە گوندنشین و ئابووری لاوازەکان کە تێیاندا گەشەسەندن نایەکسانە. هەردوو وڵات پێویستی بزووتنەوە پێشکەوتنخوازەکان دەردەخەن بۆ چارەسەرکردنی کێشە ئابوورییەکان لەگەڵ ڕێزگرتن لە شوناسە کەلتوورییەکان بۆ گەڕاندنەوەی متمانە.

چەمکی “زنجیرەی یەکسانی”ی شانتاڵ موف Chantal Mouffe ڕێنمایی پێشکەش دەکات بۆ پڕکردنەوەی کەلێنی نێوان بزووتنەوە پێشکەوتنخوازەکان و دەنگدەران. ئەم ڕێبازە پەیوەندی بە یەکگرتنی ناڕەزایەتییە جیاوازەکانەوە هەیە لەژێر دیدێکی هاوبەشدا، جەخت لەسەر هاوپشتی دەکات لە بری دابەشبوون.

بەشداریکردن لە حوکمڕانی ڕێگایەکی تری بەرەو پێشچوون پێشکەش دەکات. زانای سیاسی ئارکۆن فونگ Archon Fung پشتگیری لە مۆدێلەکانی وەک بودجەی بەشداریکردن دەکات، کە هاوڵاتیان بەهێز دەکات بۆ بەشداریکردن لە بڕیاردان. لە شارەکانی وەک سورابایا، بەشداریکردن لە بودجە سەرکەوتوو بووە لە باشترکردنی لێپرسینەوەی

دیموکراسی و دروستکردنی هەستی خاوەندارێتی لە نێو دەنگدەراندا. لەگەڵ ئەوەشدا، بزووتنەوە پێشکەوتنخوازەکان دەبێت سیاسەتەکانیان بە کاریگەری بگەیەنن بۆ ئەوەی لەگەڵ دەنگدەران لە سەرانسەری جیاوازییە کەلتووری و ئابوورییەکان دەنگ بداتەوە. ئەو سیاسەتانەی جەخت لەسەر گشتگیری و سوودی ڕاستەوخۆ بۆ گرووپە پەراوێزخراوەکان دەکەن دەتوانن وەک هێزێکی یەکگرتوو کار بکەن. بۆ نموونە، چوارچێوەکردنی بەرنامەکان وەک دەستگەیشتن بە چاودێری تەندروستی یان گەشەپێدانی ژێرخان وەک ئامرازێک بۆ یەکسانی و بەهێزکردنی ئابووری، کەلێنەکانی لێکتێگەیشتن و پشتگیری پڕ دەکاتەوە.

زیندووبوونەوەی سیاسی ترامپ درزەکان لە سیستەمە دیموکراسییە جیهانییەکان دەردەخات، بەڵام هەروەها دەرفەتێک بۆ تێڕامان و چاکسازی پێشکەش دەکات. لە کاتێکدا وین براون جەخت لەسەر کەموکوڕییە گرنگەکان دەکات، بەڵام لە چارەسەری کردەیی کورت دەهێنێت. بە وەرگرتنی وانە لە ئەندەنووسیا، بزووتنەوە پێشکەوتنخوازەکان لە ویلایەتە یەکگرتووەکان و شوێنەکانی تر دەتوانن سیاسەتێک دابڕێژن کە نایەکسانی ئابووری، نامۆبوونی کەلتووری و بێهیوابوونی سیاسی چارەسەر بکات.

لە هەمان کاتدا، ڕابەران دەبێت دیدێکی ڕوون و گشتگیر بخەنەڕوو کە کۆمەڵگە جیاوازەکان لەژێر ئامانجە هاوبەشەکانی یەکسانی و دەرفەتدا یەکبخات. چەمکی “پۆپۆلیزمی پێشکەوتنخواز”ی نانسی فرەیزەر Nancy Fraser، بزووتنەوەیەک کە دادپەروەری ئابووری لەگەڵ گشتگیری کەلتووریدا تێکەڵ دەکات، چوارچێوەیەکی سەرنجڕاکێش بۆ ئەم هەوڵە پێشکەش دەکات.

چ لە ویلایەتە یەکگرتووەکان، ئەندەنووسیا، یان شوێنەکانی تر، بزووتنەوە پۆپۆلیستەکان تەحەدا دەکەن بە دووبارە بیرکردنەوە لە مەبەست و ئەولەویەتەکانی دیموکراسی. داهاتووی سیستەمە دیموکراسییەکان لە بەرەنگاربوونەوەی ئەم گۆڕانکاریانەدا نییە، بەڵکو لە باوەشپێداکردنیاندایە بۆ دروستکردنی چوارچێوەیەک کە ڕیشەی لە هاوپشتی و مەبەستی هاوبەشدا هەبێت. ئەو ڕابەرانەی گوێ دەگرن، خۆیان دەگونجێنن و بە مەبەستەوە کار دەکەن دەتوانن دیموکراسی بۆ سەردەمێکی نوێ پێناسە بکەنەوە.

وەرگێڕانی: گۆران عەبدوڵڵا

سەرچاوە:

جاکارتا پۆست/تۆڕی هەواڵی ئاسیا
https://opinion.inquirer.net/180409/lessons-on-populism-and-democracy

---

بەکورتی: ١- ئەمە ئیسرائیلناسمان نییە. ئیسرائیلناسیی جوولەکەناسیش لەخۆدەگرێت.. ئازاد حەمە*

گومانی ناوێت، کە ئەمە چ لە نێوەندی ئەکادێمیی و چ لە نێوەندی روناکبیریی ئیسرائیلناسمان نییە. لەکاتێکدا، کە ئیسرائیلناسی Israelology جوولەکە ناسیش لەخۆدەگرێت و ئەمەش دەرگا لەزۆر ناسینی تردەکاتەوە، لەوانە ئاشنابوون بە مێژووی ئایینەکان و هاوکات بە تەوراتناسیش.
تەنانەت من کەس ناناسم لە ڕێزی ئەکادێمیان و نوسەرانی کورد، کە لە ئیسرائیلناسی پسپۆڕ بێت و شارەزاییەکی قوڵیشی لەسەر پەرتووکی پیرۆز Bible هەبێت. جا ئایا ئەمە کەموکوڕیەکی ئەکادێمیی و ڕۆشنفکریی نییە؟
ئەمە ئیسرائیلناسی (ئیسرائیلۆلۆژی) و جوولەکەناسییەکەمان لەمیانەی سۆسیالمیدیا و ژۆرنالیست و ڕۆشنفکرانی عەرەبەوەیە، کە ئەوەش ناتەواوە و بێلایەنی پێوەدیار نییە. واتە، ئەوەی ئەمە لەسەر دەوڵەتی ئیسرائیل و ئاینی جوولەکە دەیزانین ئەوەیە، کە ساڵاهایە نوسەرانی جیهانی عەرەبی خستویانەتە بەردەستمان، کە سەرلەبەریشی ڕق و لایەنداری پێوەدیارە.
ئیسرائیل تەنها دەوڵەتێکی سیاسیی نییە، ئاین و زمان و کولتوریشە، کە مخابن پێی ئاشنانیین. لە دەیا دەی خوێندکارەکانم هەرگیز نەیانزانیوە زمانی ئیسرائیلییەکان عیبرییە، شوێنی خواپەرستیان سیناگۆگە، و کتێبە پیرۆزەکەشیان ناوی تەوراتە. نەزانینی ئەم شتانە و وردەکاریتر لەگەڵ کاتدا هەر نەزانی بەرهەمناهێنێت، بەڵکو دادوەری سیاسیی، و ئاینیی و کولتوریی هەڵەش بەرهەمدێنێت.

بواری لێکۆڵینەوەی ئیسرائیلناسی لاهوتیات(خواناسی theology) یشی تێدەکەوێت، ئەمەش سەرەتایەک دەبێت بۆ نزیکبوونەوە لە ئاین و زمان و کولتورەکانی تر. گەر تێۆلۆجی(یەزدانناسی)ش بریتیبێت لە لێکۆڵێنەوە لە سروشتی یەزدان و باوەڕە ئاینییەکان ئەوا ئەم جۆرە زانینە لە ئاشنابوون و کرانەوە بەڕووی باوەڕە ئاینییە جیاکان نزیکماندەکاتەوە.
بەنی ئیسرائیل، یاخود ئیسرائیلییەکان و خودی ئاینەکەشیان بەشێکن لە دیرۆکی مرۆڤایەتی. لێرەوە دەڵێن تەورات، کە یەکێکە لە سێ ئاینە مەزنە ئاسمانییەکە شایانی پسپۆریتیاکردنە. مخابن، توێژینەوەی ئەکادێمی خۆماڵیمان لەو بارەوە زۆر کەمە. من لێرە باسی ئیسرائیلناسییەک دەکەم، کە سیاسەت جارێ نەیشێواندووە، ئەو ئیسرائیلناسییەش، کە هەنووکە دەستی جیهانی عەرەبی پێنەگەیشتووە لە ڕاڤەکاریی.
بۆیە کاتی ئەوە هاتووە، کە ئەمە کتێبخانەی پاک و پوختی ئەکادێمیی خۆمان لەسەر بناغەی توێژینەوەی فرەلایەن و بێ لایەن دروستکەین، کە دواتر توێژینەوەکان بناغەدانەن بۆ هزرێکی ئاینیی متمانەپێکراو. هەر ئەو توێژینەوانە دواتر دەتوانن وەڵامی پۆلێک پرسیاری بیرلێنەکراو بدەنەوە، کە بەم جۆرەیە: چی بەجۆرێکی زاستی لەسەر خاک و گەلی ئیسرائیل و زمانی عیبری و ئیسرائیلیزم دەزانین؟ کەن پسپۆرانی ئەمە لە پەیمانی کۆن Old Testament ؟ روناکبیری ئەمە لەسەر ئەوەی، کە لە چ ئاینێکەوە چی دزەی کردووەتە ناو ئاینێکیتر لە چ ئاستێکدایە؟
کۆتا وتنمان لەم بارەیەوە ئەوەیە، کە تا ڕق زۆرتربێت لە ئیسرائیل، تا دژەجوولەکە گەرایی anti-Semitism پەرەبسەنێت ئیسرائیل رەفتارەڕشتتردە بێت. بۆیە کاتی ئەوە هاتووە نێوەندی ئەکادێمیی ئەمە سەبارەت بە بابەتە وروژێنەرە سیاسیی، ئاینیی و کولتوورییەکان خاوەنی هزریی ئەکادێمیی و روناکبیریی خۆی بێت.

*پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی

هەڵویستی شوعییانە نەك لیبڕاڵ دیموکراسی و کۆنەپەرەست.. نووسینی: سەلام عەبدوڵڵا

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..]

[SalamAbdullah_ZhinDownload]

بەخشینی نان لەلایەن بارزانییەوە هیچ کەمتر نییە لە خۆهەڵکێشانەکەی ماری ئەنتۆنێت کە ووتی (با کێک بخۆن).. کەژین بەهادین مەحموود

لە شانۆیەکی سیاسیدا کە تەنانەت دەکرێت ماری ئەنتۆنێتیش بخاتە شەرمەزارییەوە، مەسعود بارزانی، سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان , ڕایگەیاند کە ملیۆنێک نان دەبەخشێت لە مانگی ڕەمەزاندا. کەسێک پێشبینی دەکات وڵاتێکی دەوڵەمەند و پڕ نەوتی وەک کوردستان دەبێت خەرجییەکانی ئەم وڵاتە بۆ چی بێت ئایا (کار، ژێرخان، یان تەنانەت خزمەتگوزارییە بنەڕەتییەکان بێت)، بەڵام لەبری ئەوە خەرجیەکانی بە شێوەیەک بەفیڕۆ دەدرێت کە، خەڵکی کوردستان دەکاتە کۆترێک لە مەیدانێکی گشتیدا نانیان بۆ فڕێ بدرێت. ئایا ئەمە سەرکردایەتییە، یان تەنها سوکایەتییەکی ڕوونە بە میللەتی کورد لە ڕێگەی کاری خێرخوازییەوە ؟ قورسە بڕیار بدەیت کە کام لەمانە ناخۆشترە: ئەم کارە خۆی یان ئەو چاوەڕوانییەی کە خەڵکی کوردستان دەبێت سوپاسگوزار بن بۆ وەرگرتنی ئەو نانانەی لەلایەن ئەو سەرکردانەوە دەبەخشرێت کە هۆکار بوون بۆ زەوتکردن و وێرانکردنی ئابووریی وڵات؟

ئەو بەراوردە لەگەڵ وتە بەناوبانگەکەی ماری ئەنتۆنێت “با کێک بخۆن” زۆر گونجاوە. لەکاتێکدا خانەوادەی مەسعود بارزانی ژیانێکی خۆش دەبەنە سەر لە نێو کۆشکە گرن بەهاکانیان لە دەرەوە و ناوەوەی وڵات، چاوەڕوانی ئەوە دەکەن کە خەڵکی کوردستان لە ململانێدابن، دەستبگرنەوە بە چەند پارچە نانێک . ئەگەر سامانی کوردستان بە کەمێک لێهاتوویی بەڕێوە ببردرایە، کەس پێویستی بە دەستپێشخەری “ملیۆن نان” نەدەبوو. بەڵام لەژێر دەسەڵاتی پارتی، ناوچەیەکی دەوڵەمەند بە نەوتی وەکو کوردستان کراوەتە شوێنێک کە خواردنی بنەڕەتی وەک خۆشییەکی دەوڵەمەندانە سەیر دەکرێت کە دەیانەوێت وەکو بەخشین پێ ئازار بیدەنە میلەتەکەیان . پرسیارە ڕاستەقینەکە ئەوەیە: ئەو پارەی نەوتە چی لێهات ؟ بە دڵنیاییەوە نەچووەتە گیرفانی خەڵکی ئاسایی لەبەر مەسعود بارزانی دەیەوێت خەڵک سەرەیی بۆ بگرێت وەکو ئەوەی وڵاتەکەیان لە ناوچەیەکی تێکشکاوی جەنگدا بێت.

سەرکردایەتی بریتییە لە دڵنیابوون لە دەوڵەمەندی نەتەوەکەت، نەک فڕێدانی چەند پارچە نانێک بۆ خەڵکی هەژار کە حیزب لە بنەڕەتدا کار دەکات بۆ سەندنی ئەو بڕە داهاتەی کە هەژاران هەیانە. خەڵکی کوردستان پێویستیان بە نان بەخشینەوەی بارزانی و پارتی نییە؛ پێویستیان بە سەقامگیری ئابووری، ڕۆشنبیری، و سەرکردایەتییەکی ڕاستەقینەیە. هیچکات نانی بەبەرامبەر ناتوانێت ڕاستییەکە بشارێتەوە کە لەژێر دەسەڵاتی پارتیدا، کوردستان بووەتە ناوچەیەک کە دەوڵەمەندەکان دەوڵەمەندتر دەبن، هەژارەکان برسیتر دەبن، و دەسەڵاتداران بوێری ئەوەیان هەیە کە چاوەڕوانی سوپاسگوزاری بن لەلایەن میلەتەوە بۆ شکستەکانی خۆیان. ملیۆنێک نان ناتوانێت دەیان ساڵ فەسادی و گەندەڵی لەناو ببات ، و ناشتوانێت ناڕەزاییەتی خەڵک بێدەنگ بکات کە شایەنی زیاترە لە پارچە نانەکانی سفرەی دەوڵەمەندەکەی خێزانی بارزانی.

کەژین بەهادین مەحموود

رۆڵی زیرەکیی دەستکرد لە وێژەی منداڵان.. رەزا شوان

لە جیهانی ئەمڕۆدا، لە سایەی شۆڕشی تەکنەلۆژیا و داهێنانی سەیر و سەمەرەدا، بە خێرایی بروسکە، گۆڕانکاری و تازەگەری و داهێنان لە هەموو بوارەکانی ژیاندا روودەدەن. دەستەواژەی زیرەکی دەستکرد یان (ژیریی دەستکرد، هۆشی دەستکرد) کە ناوەکەی لە ئینگلیزیدا، بە ئەم دوو پیتە کورتکراوەتەوە (ئەی ئای). بە عەرەبیش (الذكاء الاصطناعي). بووەتە بنیشتە خۆشەی سەر زاری هەرە زۆری خەڵکی جیهان. هەموان باس لە زیرەکیی دەستکرد و لە کاریگەرییەکانی لەسەر لایەنە جیاوازەکانی ژیانی مرۆڤ دەکەن، لە ئەمڕۆ و لە داهاتوودا. زیرەکی دەستکرد، بووە بە پێویستی و بە بەشێکی دانەبڕاو لە ژیانی رۆژانەمان. وەرچەرخانێکی گەورەیە و کاریگەریی لەسەر هەموو لایەنەکانی ژیانمان هەیە. هەموو بوارەکانیش، دەستیان کردووە بە بیرکردنەوە لەوەی کە چۆن ئەم تەکنەلۆژیایە بقۆزنەوە و لە خزمەتی بوارەکانیاندا بەکاریبهێنن. زیرەکیی دەستکرد، تا بێت زیاتر و خیراتر گەشەدەکات و پەردەستێنێت و زیرەکتر دەبێت. تا رادەیەک دڵە راوکە و ترسی لەلای کەسانێکی زۆر دروستکردووە. دوای راگرتنی دەکەن، ترسی ئەوەیان هەیە، کە ئامێرە زیرەکەکان، لە داهاتوودا کۆنترۆڵی مرۆڤایەتی بکەن و زاڵبن و سوارسەری مرۆڤ ببن. ئەگەرچی ئەمە دووره رووبدات. چونکە کلیل و جڵەوی زیرەکی دەستکرد لە دەستی مرۆڤە. بە باشی یا بە خراپی بەکارهێنانی دەگەڕێتەوە بۆ خودی مرۆڤ. بۆ نموونە فڕۆکە گواستنەوە بووە بە خێروبێر و خۆشی بۆ مرۆڤ کە بە خێرایی لە ئەمپەڕی دنیاوە بۆ ئەوپەڕی لە کورترین ماوەدا، بە ئاسانی گەشتی پێدەکەن. یان پاسی بێ شوفێر، رۆبۆتی پزیشکی و ئینتەرنێت و ئایفۆنی زیرەک و بە دەیان داهێنراوی مۆدێرن، کە بە زیرەکیی دەستکرد کاردەکەن. هەموو ئەمانە بوونە بە مایەی ئۆخەی و خۆشی بۆ مرۆڤ. بەڵام فرۆکەی جەنگی و فرۆکەی بێ فرۆکەوان (درۆن) و رۆکێت و…هتد. بوونەتە بەڵا و لەناوبەری مرۆڤ. بە ملیۆنان کەسیان پێ کوژران، بە ملیۆنان شار و گوندیان وێرانکرد و ژینگەی سروشتیان پیسکرد و شێواندوویانە. ئایا هەر خودی مرۆڤ نییە، کە ئەم چەکە کوشندە و کاولکارانە بەکاردەهێنێت و ئاراستەیان دەکات؟ زیرەکیی دەستکرد، لقێکی فراوانە لە زانستی کۆمپیوتەر، کە

مـــامـ□□ لـ□گـەڵ واکردنـــی ئامـــێرە زیـــرەکەکان دەکـــات. کە
"بیـــربکەنەوە" و تـــوانای ئەوەیـــان هـــەبێـــت چارەسەری کێشەکان
بکەن. تـــوانای ئەوەیان پێبـــدرێت، کە بە ئامانجەوە بە دوای شتێکدا
بگەڕێـــن. لەســـەر بنەمـــای چـــەمکی مێـــشکی مـــر□ق دامـــەزراون و
هـــەنـــدێک کاری هـــاوشـــێوەی زیـــرەکیی مـــر□ق ئ□نجام بدەن. زیـــرەکیی
دەستکـــــرد، لەســـەر ئەو بیـــرۆکەیە دامەزراوە، کۆمپیـــــوتەرەکان
دەتـــوانن لە رووی تیۆرییەوە، هـــۆشیارییەکی هـــاوشێوەی هـــۆشیاریی
مر□ق پ□رەپێبدەن. بە کورتی زیرەکیی دەستکرد، ئەو کار و چالاکییانە
زیرەکانەیە کە ئامێـــرە کـــۆمپیـــۆتەرییەکان لە هـــاوشـــێوەی مـــر□ق ب□
شـــێوەیەکی لـــۆژیکی ئەنجـــامیان دەدەن. تـــوانـــای لاساییکـــردنەوەی
کـــار و هـــ□ـــسوکەوتەکـــانی مـــر□ قـــیان هـــەیە.
(جـــۆن مەکارتی) لە ساڵی (١٩٥٥) دا، دەستەواژەی زیـــرەکیی دەستکردی
داناوە. بەم شێوەیەش پێناسەی کردووە:"زیرەکیی دەستکرد، بریـــتییە
لە زانست و لە ئەندازیاریی دروستکـــردنی ئامـــێری زیـــرەک".
ئەگەرچـــی زیرەکیـــی دەســـتکرد بـــوارێکی خێـــرا پەرەســـەندووە، بەڵـــام
هەڵتۆقـــاوێکی کوتـــوپڕ نیـــــیە، بەڵکـــــو بە چەنـــــد قـــۆناغێـــــدا
تـــێپەڕیـــوە تا گەیـــشـــتۆتە ئـــەوەی کە ئێستا هـــەیـــەتی.
میـــژووی بـــۆ ســـاڵانی جـــەنگی جیهـــانی دووەم دەگـــەڕێـــتەوە. کاتـــێک
سوپـــای ئەڵـــمانـــیا ئامێری (ئیـــنـــیگـــما) یان بەکـــارهـــێنـــا بـــۆ
کـــۆکـــردنەوەی، نامـــە بە شـــێوەیەکی پارێـــزراو.
ئێمەی کوردیـــش، پێویـــستـــیمان بە ســـتراتیـــژیـــ□تێکە کە بـــتـــوانـــین
لەگـــەڵ کـــاروانی ئەم پێشکەوتنە خێـــرا و ئـــاڵۆزەدا دەربەریـــن.
بتـــوانین ســـوود لە زیرەکـــی دەســـتکرد وەربگریـــن، وەک یەکـــێک لـــە
بەهـــێـــزتـــریـــن ئامـــرازەکـــانی گـــواســـتنەوەی کولـــتوور و بەهـــاکان،
لەم ســـەردەمەدا رۆڵێکـــی بێهـــاوتای هـــــەیە، لە داڕشتنـــی بیـــروڕای
گـــــشتی. بۆیە پێویـــــستیی بە گرنگـــــیدانێکی تایبـــــەت هـــــەیە لە
داڕشـــتـــنی ســـیاسەتی کولـــتووریـــدا. زیـــرەکی دەستکرد، توخمێکی
نوێیە لە گۆڕینی زانـــست و زانـــستە مـــر□یـــ□کان، بە شـــێوازێکی
نانەریتی. پێویـــستە لە کوردستان، زیـــرەکیی دەستکـــرد، بخـــرێتە
پـــروگـــــرامی خوێنـــــدنی پۆلەکـــانی قـــوتابخـــــانەی بنەڕەتییەوە.
مامۆستایانی کوردیشمان ئاشنای چـــۆنیەتی بەکارهـــێنان و فـــێرکـــردن
و ســـوودوەرگـــرتـــن، لـــە ئامـــێرە زیـــرەکـــەکـــان بـــن. بـــۆ ئـــەوەی
بتـــوانـــــن لە پەروەردەکـــردن و فـــــێرکرنی دروســـتی خوێنـــــداکاران
سوودیـــان لێـــــوەربگرن و بە بـــاشی بەکـــاریان بهـــێـــــنن. چـــونکە
داهـــاتـــوو بۆ زیـــرەکـــیی دەستکـــردە.
چـــیتر تەکـــنەلـــ□ژیا لە بـــــوارەکانی زانـــــست و ئەندازیاریـــــدا،
قـــورخکـــرا و سنووردار نییە.

بەڵکو بە هێزەوە چووەتە بواری وێژە و رۆشنبیری و لایەنەکانی ترەوە. بە تایەتیش بواری وێژەی منداڵاندا. شێوازەکانی بەرهەمهێنانی وێژەی منداڵان بە شێوەیەکی ریشەیی دەگۆڕێت. ئیتر پێنووس تاکە ئامرازی نووسین و داهێنان نییە. بەڵکو چەندین ئامرازی مۆدێرن و بەرنامەڕێژیش چوونەتە پاڵی. فێرخوازانیش چیتر تەنیا (دوو داری دوور) نابینن، بەڵکو زۆر شتی سەیر و سەمەری مۆدێرن دەبینن. زیرەکی دەستکرد دەتوانێت بەشداری لە داڕشتنی ئەزموونە وێژەییەکان بکات، کە سنوورە نەریتییەکانیان تێپەدەپەڕێنن، بوونەنە بە پلاتفۆرمی کارلێککار و ناسنامەی کولتووری بەرز دەکەنەوە و کنجکاوییەکانی منداڵان بەرەو داهێنان دەوروژێنن.

زیرەکیی دەستکرد، زاراوەیەکی نوێی لە جیهانی منداڵان دروستکردووە. ئاسۆیەکی نوێ و بێ سنووری بۆ منداڵان کردووەتەوە. هاتووەتە ناو بواری وێژەی منداڵان و بە سەرچاوەیەکی گرنگی داهێنانی و پێشکەوتنی وێژەی منداڵان دادەنرێت. زیرەکی دەستکرد، لەڕێی کارەکتەرە رۆبۆتییەکانەوە، بە روونی جێپەنجەی لەسەر وێژەی منداڵان نەخشاندووە.

لەگەڵ سەرهەڵدانی زیرەکیی دەستکرد دا، پرسیارگەلێکیش سەریان هەڵدا. وەک: چۆن زیرەکی دەستکرد، بە خزمەتی داڕشتنی ناوەڕۆکەکانی ژانرەکانی وێژەی منداڵان بەکاربهێنین؟ چۆن وابکەین کە منداڵەکانمان لە زیرەکیی دەستکرد سوودمەندبن؟ چۆن وابکرێت کە زیرەکیی دەستکرد، کاریگەرییەکی ئەرێنیی لەسەر پرۆسەی پەروەردە و فێرکردنی منداڵان هەبێت؟ چۆن تەکنەلۆژیا، خزمەت بە فراوانکردنی ئەندێشەی منداڵان بکات و پەرە بە ویژدانیان بدات؟ ئەمە ئەو لایەنە گرنگانەن کە پێویستە بە وردی لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکرێن.

زیرەکی دەستکرد، توانای بەرهەمهێنانی دەقی وێژەیی هەیە. دەتوانێت ناوەڕۆکی کوالیتی بەرز پێشکەش بکات. بەڵام ئایا ئەم دەقانە دەتوانن بە راستی هەست و ئەزموونی مرۆڤ بگەیەنن؟ توێژەنەران دەریدەخەن کە دەقەکانی زیرەکیی دوستکراو هەستی قووڵ و درکپێردنی مرۆڤیان نییە. بە نموونە چیرۆکە دروستکراوەکانی زیرەکیی دەستکرد، رەنگە لە رووی پێکهاتەییەوە راستبن، بەڵام ناتوانن ئەزموونە سۆزدارییەکان بە باشی بگەیەنن. بە کورتی زیرەکیی دەستکرد دەتوانێت یارمەتیدەری مرۆڤ بێت، نەک جیگەرەوەی بێت. چونکە ئامێرە بە رۆح و کەڵەکان، ناتوانن ببنە جێکرەوەی مرۆڤ و هەموو رۆڵێکی مرۆڤ ئەنجام بدەن، هەرچەندەش زیرەک بن، لە ئەنجامی زیرەکی مرۆڤدا

داهێنراون و بەرنامەڕێژ کراون. مەبەستیش لە داهێنان و دروستکردنیان، ئاسانکردن و خێرایی ئەنجامدانی کارەکان و ئامانجەکانی مرۆڤن.
زیرەکیی دەستکرد و تەکنەلۆژیای زیرەک، دەرفەتێکی نایابیان بە گەشەکردن و پێشکەوتنی وێژەی منداڵان و نەوجەوانان رەخساندوون. بە ئەوەی بە ئاسانترین و بە باشترین شێوە ئەنجامەکان بەدەست بهێنن.
راهێنانی نووسەرانی منداڵان بە سوودوەرگرتن لە زیرەکیی دەستکردن و بە دروستی بەکارهێنانی ئەم تەکنەلۆژیا مەدەرنانە، دەتوانن یارمەتیدەربن لە باشترکردنی کوالیتی وێژەی منداڵان و بە پەرەپێدانی داهێنان و بیرکردنەوەی رەخنەگرانە لە منداڵاندا.

سوودە وێژەییەکانی زیرەکیی دەستکرد زۆرن. بە کورتی و بە چڕوپڕی باس لە هەندێک لە سوودەکانی زیرەکیی دەستکرد لە وێژەی منداڵان، بۆ منداڵان دەکەین:
١ـ زیرەکیی دەستکرد، ئاسۆیەکی نوێ و بێ سنوور بە منداڵان دەکاتەوە. بەو پێیەی کە دەتوانن ئەندێشەکانیان بگۆڕن بە راستی، بە شێوەیەک کە پێشتر نەدەکرا.
٢ـ زیرەکیی دەستکرد، یارمەتیی منداڵان دەدات، لە دۆزینەوەی بەهرە و حەز و ئارەزووەکانیان و گەشەکردنیان لە بواری زانست و بەرنامەسازیدا. لەوانەش بەهرەی نووسینیان لە چیرۆک و هۆنراوە و پەخشان.
٣ـ زیرەکی دەستکرد، کنجکاوی منداڵان دەوروژێنێت و بیرۆکەی داهێنەرانەیان بەرزدەکاتەوە.
٤ـ زیرەکیی دەستکرد، بەشدارە لە هاندان و لە بەرزکردنەوەی ناسنامەی کولتووریی منداڵان.
٥ـ ئەو چیرۆکانەی کە لەسەر بنەمای زیرەکیی دەستکرد داڕێژراون، یارمەتیی منداڵان دەدەن بە بەرزکردنەوەی بیرۆکەی رەخنەگرانە و داهێنان.
٦ـ زیرەکیی دەستکرد، بە دروستکردنی یاریی پەروەردەییەکان بە منداڵان بەکاردەهێنرێت. ئەم یارییانەش دەتوانن یارمەتیی منداڵان بدەن بە فێربوونی چەمکی نوێ و پەرەپێدانی تواناکانی چارەسەرکردنی کێشەکانیان.
٧ـ ئەو چیرۆکانەی کە باس لە زیرەکیی دەستکرد دەکەن، وەک بابەتێک یارمەتیی منداڵان دەدەن بە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو

بەرەکگیریانەی”تەحەدیانەی” لەوانەیە لە داهاتوودا ڕووبەڕوویان ببنەوە. ئەو دەرفەتەشیان پێدەدەن بیر لە بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا بکەنەوە. ئەمەش توانای بڕیاردانی دروستیان بەرز دەکاتەوە.

٨ ـ زیرەکیی دەستکرد، دەتوانێت یارمەتیی ئەو خوێنەرانە بدات کە لە خوێندنەوەدا لاوازن، تا باشتر بخوێننەوە.

٩ـ زیرەکیی دەستکرد، دەتوانێت یارمەتیی منداڵانی نووسەر بدات. بە دەربڕینی ئەوەی لە ناخیان دایە و بە دروستکردنی بیرۆکەی نوێ.

١٠ـ زیرەکیی دەستکرد، بەشدارە لە بەرزکردنەوەی ڕەخنەی داهێنەرانە لە منداڵاندا. بە ورووژاندنی پرسیارگەلێکی وەک: ئەگەر کۆنترۆڵی زیرەکیی دەستکرد لەدەست بدەین چی ڕوودەدات؟ ئایا ڕۆبۆت دەتوانێت بیربکاتەوە و هەڵبژێرێت؟ ئایا… هتد. بەشدارن لە بنیاتنانی کنجکاویی منداڵان و لە ئاراستەکردنیان بەرەو بیرکردنەوەی داهێنەرانە.

زیرەکیی دەستکرد، توانای گۆڕینی دەقی نووسراوی بە وێنە و بە دەنگ هەیە، ئەم وێنانەش، وادەکەن کە ئەو خەیاڵە بەرجەستەبێت، کە هونەرمەندان و نووسەرانی وێژەی منداڵان، هەندێک جار لە بەرجەستەکردنیان شکست دەهێنن.

لە ئێستادا چەندین پلاتفۆرمی ئەلیکترۆنی هەن، وێنە و مادەی دەنگی بە منداڵان دابین دەکەن، لەوانەش گێڕانی و حیکایەت و چیرۆکی جۆراوجۆر لەگەڵ وێنەدا.

چەندین سایت هەن کە زیرەکیی دەستکرد بە خزمەتی وێژەی منداڵان بەکاردەهێنن. لەوانە (ستۆری بۆتس)، (گوگلە ئێل کیدس) کە چەندین ئەنیمەیشن و ڤیدیۆی دەنگیی ناوەڕۆک نوێ و سەرنجڕاکێشیان درووستکردون بۆ منداڵان نمایشیان دەکەن.

لە سایەی زیرەکیی دەستکرد و ئامێرە زیرەکەکاندا، داهێنانی نوێی زیاتر و زیارتر و گۆڕانکاری گەورەتر بەڕێوەن، چونکە شۆڕشی تەکنەلۆژاو و داهێنان وەستانی نییە. لەو باوەڕەدام، کە زیرەکیی دەستکرد، لە داهاتوودا دەتوانێت لە هەموو بوارەکاندا، کارئاسانییەکی زیاتر و خێراتر و خزمەتێکی ناوازەتر پێشکەش بە مرۆڤایەتی بکات.

(*) بۆ نووسینی ئەم بابەتە، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی و عەرەبی وەرگرتوون.

ڕەزا شوان

دوبەی: ٢٠٢٥

ئۆپەرێتی نەورۆز.. هۆنراوەی: ڕەزا شوان

منداڵان
بەخێربێیت لالە نەورۆز
جەژنی نەورۆزت پیرۆز
دیاری چیت بۆ هێناوین
ئێمەین هاوڕێی تۆی دڵسۆز

لالە نەورۆز
منداڵانی کوردستان
ڕۆڵەی گەرمیان و کوێستان
دیاریی جوانم هێناوە
بۆ ئێوەی خۆشەویستان

منداڵان
لالە نەورۆز ، هەر بمێنیت
مژدەی شادیمان بۆ بێنیت
سەری ساڵمان پیرۆز کە
تۆوی ئاشتی بچێنیت

لالە نەورۆز
ئەم دوو بووکە شووشەیە
دیاریی خونچە و نوخشەیە
ئەم تۆپ و ئەم کەمانچە
پێشکەش بە هیوا و ڕەنجەیە
ئەم ورچەڵۆڵە و ئەم ئاسکە
بۆ ئێوەیە جوان و ناسکە
ئەم کتێبە و ئەم پێنووسە
بۆ شڤان و بروسکە

منداڵان
لالە وەرە دەست بگرین
تێر بە دەمان هەڵپەڕین

بە ئاواز و بە یەکدەنگ
سروودی نەورۆز بچڕین
نەورۆزە ، نەورۆز ، نەورۆزە
جەژی کوردە پیرۆزە
خۆشترین مانگی ئەم ورزە
دنیا رەنگین و سەوزە

کەرکووک: ١٩٩٥